

Delovanje sester frančiškank na apaškem območju

UVOD

V Sloveniji deluje kongregacija frančiškank brezmadežnega spočetja s sedežem v Slovenski Bistrici. Kongregacija sester frančiškank brezmadežnega spočetja (tako poimenovane od leta 1954), ki je v Sloveniji poznana pod imenom "slovenjebistriške šolske sestre", je ena izmed številnih kongregacij z vzgojno-prosvetno in karitativno dejavnostjo. Nastala je v 19. stoletju kot odgovor na potrebe takratnega časa. Leta 1843 jo je v Gradcu ustanovila Frančiška Lampel. Prvotno se je kongregacija imenovala Šolske sestre III. reda sv. Frančiška Asiškega in je bila namenjena izobraževanju in vzgoji ženske mladine. Na željo ustanoviteljice naj bi sestre pomagale povsod, kjer jih Cerkev potrebuje, kolikor je to v njihovih močeh. V Sloveniji so navzoče od leta 1869, od leta 1923 imajo svojo slovensko provinco. Zaradi majhnega števila članic pa od leta 2014 dalje delujejo kot vikariat. Poleg glavnega namena, tj. v frančiškovski preprostosti, veselju in odprtosti uresničevati v svetu življenje po evangelijskih svetih, so sestre vključene v pastoralno dejavnost Cerkev, predvsem v njeno katehetsko, karitativno in misijonsko delo.¹

Na apaškem območju je bilo delovanje sester frančiškank v različnih oblikah prisotno od leta 1879 do začetka druge svetovne vojne. Do leta 1879 je obstajala za apaški šolski okoliš samo dvorazredna mešana šola. Tega leta je število šoloobveznih otrok naraslo na 400, poučevala pa bi jih naj zgolj dva učitelja.² Tako je bila leta 1879 kot posebnost v slovenskem prostoru v Apačah ustanovljena zasebna dekliška (cerkvena) šola.

DEKLIŠKA ZASEBNA ŠOLA APAČE

Sestra Gabriela Ritter³ je poleti leta 1878 od staršev prejela dopis, v katerem ji sporočajo, da ji bodo kot dediščino prepustili hišo in nepremičnine, in sicer za namen ustanovitve poslovne enotekongregacije frančiškank v Apačah. Ker pa navedena hiša ni bila primerna za dejavnost, je bil namesto nje predlagana zgradba tete Amalie Hötzl. Gospoščina Freudenau (grofinja Kunigunde Plaz in grof Heinrich d'Avernas) iz Črnc je ponudila pomoč pri nabavi materiala in drugih opravilih, potrebnih za izgradnjo nove šolske zgradbe v Apačah. Amalia Hötzl je 26. 8. 1878 z darilno pogodbo prenesla obstoječo zemljišče na kongregacijo.

Dekliška šola v Apačah okrog leta 1918

Mesec dni kasneje je šolski svet v Apačah preko župnijskega urada podal izjavo, da se vsi člani občinskega sveta ter občani strinjajo, da se bodo zavzemali za navedeni projekt ter poskušali pridobiti ustrezno dodatno zemljišče. Občina pa se ne more zavezati, da bo prevzela stroške same gradnje ter stroške domovanja sester. Občina je priskrbela še del preostale potrebne parcele, namenjene za zgradbo.

Kongregacija iz Algersdorfa v Avstriji je občini Apače 29. 9. 1878 poslala dopis o njihovem pogledu na realizacijo projekta: "Darovalka je z darilno pogodbo omogočila, da se bo lahko na tem zemljišču zgradilo novo šolsko poslopje. V to šolo bi bili sprejeti vsi šolo obvezujoči otroci brez kakršnega koli razlikovanja. Pouk bi potekal po točno določenem učnem načrtu. Kongregacija ne bo uvedla šolnine za otroke, prav tako pa ne bo od občine zahtevala pomoči. Če pa bo kdo od občine oz. kdo drug prostovoljno kaj daroval, bo kongregacija le-to s hvaležnostjo sprejela."

Prošnja za ustanovitev poslovne enote v Apačah skupaj z dokumentacijo in z darilno pogodbo je bila pri ordinariatu vložena dne 25. 11. 1878. S strani ordinariata je bila 5. 2. 1879 zahtevana dopolnitev prošnje z izjavo o kritju obratovalnih stroškov v prihodnosti.⁴ Vloga je bila dopolnjena 13. 2. 1879.

Gradbeni mojster Peter Wellin iz Gradca je bil naprošen, da si v Apačah ogleda zemljišče ter naredi gradbeni načrt za novo šolsko stavbo. Po njegovem gradbenem načrtu je

občinska uprava v Apačah 15. 1. 1879 izdala uradno gradbeno dovoljenje. Po prizadevanju župnika P. Strache in domačinov je bilo za samo gradnjo podarjenega veliko gradbenega materiala in denarja. V mesecu aprilu se je začel izkop temeljev, v mesecu avgustu tega leta je bila zgradba že pod streho.

Šolski svet v Apačah je poslal nujno prošnjo na sedež kongregacije, da bi se pouk v novi šolski zgradbi pričel že jeseni tega leta. Deželni šolski svet je dne 9. 10. 1879 izdano dovoljenje za dvorazredno dekliško zasebno šolo.

11. 11. 1879 so v Apače prispele izbrane sestre.⁵ Dne 23. 11. 1879 je Apače obiskala predstojnica sester in se je v miru pogovorila z njimi. Naslednjega dne, tj. 24. 11. 1879, je bila svečana blagoslovitev institucije dekliške šole in same šolske zgradbe v Apačah. Blagoslovitev je vodil knežješkof Johannes (Janez Krstnik Zwerger). Najprej je bila svečana maša v cerkvi v Apačah. Po maši je sledila množična procesija do nove šolske zgradbe ter svečana proslava s kulturnim programom. Simbolično je škof v eni izmed učilnic na steno namestil križ.⁶

Dne 25. 11. 1879 je nadučitelj deške šole Friedrich Urbantschitsch (1830–1884) pospremil 197 deklet k novi šolski zgradbi in jih predal sestram. Po kratkem času je prišlo do spoznanja, da dekliška šola potrebujejo več sester. Tako je sestra Katharina postala predstojnica v Apačah.⁷

V začetku šolskega leta 1880 se je šola spreminila v trirazrednico.⁸ Leta 1892 je nastala štirirazrednica ter leta 1924 še petrazrednica.⁹

Pravico javnosti je šoli podelilo ministrstvo za uk in bogočastje na Dunaju z odlokom št. 21028 dne 15. 12. 1882¹⁰ (ponovno podeljena leta 1924 od ministrstva prosvete v Beogradu).

V letu 1897 je imela zasebna štirirazredna dekliška šola šolskih sester s pravico javnosti v Apačah 304 učenke.¹¹

V letu 1902 je bilo 238 šoloobveznih učenk.

Do leta 1920 je bila šola nemška.

Leta 1925 je bila dekliška šola petrazrednica s trirazredno slovensko šolo z dvema nemškima vzporednicama.¹² Za šolsko zgradbo

so imele sestre svoj vrt in malo gospodarsko poslopje.

V šolskem letu 1936/37 je dekliško šolo obiskovalo 251 učenk, poučevalo je 5 učiteljic.¹³ V šolskem letu 1939/40 je bilo 222 učenk in 5 učiteljic.¹⁴

Otroci so se dobro vključili in prihajali v šolo¹⁵ tudi ob slabem vremenu.

Za novo zgradbo sta bila zelo zaslužna prezgodaj umrli grof Plaz, lastnik posestva Freudenuau v Črncih, ter dedič posestva grof Heinrich d' Avernas. Prav tako je bilo veliko drugih donatorjev za šolsko zgradbo.¹⁶

Vsa leta so krajani šolske sestre velikodušno podpirali, še posebej dobro pa se je kasneje izkazalo upraviteljstvo dvorca Meinl.¹⁷

VOJAŠKA BOLNICA V DVORCU FREUDENAU V ČRNCIH

Sestre so v dvorcu Freudenuau v Črncih, katerega lastnik je bil Meinl, oskrbovale ranjene vojake iz prve svetovne vojne. Ker ni bilo nobenega drugega zdravstvenega osebja za oskrbo ranjencev, je škof Schuster dovolil, da v obdobju vojne to delo opravljajo sestre. Za svoje delovanje v vojaški bolnici v Freudenuau so 3. 3. 1917 prejele srebrno medaljo Rdečega križa za zasluge naslednje sestre: Jakoba Falež, sestra Hyazitha Posch in sestra Chrystoma Plečko. Sestra Mansueta Maurer (37 let) in sestra Faustina Radl (47 let) stase v tem letu udeležili tudi 14-dnevnega tečaja v bolnici v Gradcu, da bi še bolj kvalitetno oskrbovali ranjence.¹⁸

VRTEC V ČRNCIH PRI APAČAH

VČrncih pri Apačah naj bi se na željo družine Meinl v septembru leta 1916 vrtec predal sestram. Vrtec je družina Meinl vodila že od leta 1910 naprej. Knezoškof Schuster sprva ni hotel podeliti dovoljenja, ker bi to predstavljalo novo dejavnost. Med vojno se je njegovo mnenje spremenilo. Na velikonočni ponedeljek leta 1917 so štiri sestre prišle v Črnce v domačo hišo sestre Stephane Hötzl.¹⁹

Zgradba nekdanjega vrtca v Črncih danes

Gospa Meinlje zgradbo z veliko ljubeznijo opremila in denarno pokrivala vse stroške. Določeno je bilo, da sestre dobijo mesečno 300 K. Znesek predstavlja obresti od ustanovnega kapitala. Sprva je vrtec spadal pod poslovno enoto Apače in je bil pod tedanjim vodstvom predstojnice dekliške šole. Dne 11. 4. 1917 je apaški župnik slavnostno blagoslovil hišo sester v Črncih. Naslednji dan je vrtec uradno odprl vrata. V začetku so prav tako lahko domačini v primerih bolezni iskali oskrbovanje v tej zgradbi. V začetku avgusta leta 1917 je škof preklical odvisnost vrtca v Črncih od vodstva dekliške šole iz Apač, in sicer zaradi oddaljenosti in prekomernega dela predstojnice v Apačah.²⁰

Otroški vrtec v Freudenuau so leta 1938 prevzele sestre iz Slovenske Bistrice (od leta 1938 do 1945) pod vodstvom sestre Marcelline. Eggenberške sestre iz Gradca, ki so ga do tedaj vodile, so odšle nazaj v Avstrijo. Medtem ko so do tedaj smeli obiskovati

Sestre in ostali udeleženci pri predstavi igre v Apačah

otroški vrtec pretežno otroci Meinlovih uslužbencev, so odslej smeli v vrtec tudi drugi otroci.²¹

Sestre so se v vrtcu ukvarjale z vzgojno-izobraževalnimi dejavnostmi.²² Po pričevanju domačinov so tako organizirale različne dejavnosti, npr. organizirale so kuharske tečaje ter varstvo in vzgojo otrok.²³

DELOVANJE DEKLIŠKE ZASEBNE ŠOLE PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Po prvi svetovni vojni in na podlagi novo določene meje z Avstrijo po senžermenski pogodbi je državna uprava v Ljutomeru poslala na apaško šolo odlok, da smejo sestre še naprej poučevati na šoli pod pogojem, da ustanovijo lastno provinco ali se pridružijo kateri že obstoječi kongregaciji v Jugoslaviji. Leta 1921/22 je bila večina nemških učiteljic odpuščenih, namesto njih so prišle učiteljice slovenske narodnosti.²⁴ Uradni jezik v šoli je postal slovenski, določene pravice glede uporabe jezika v šolah so bile zagotovljene tudi nemški manjšini.²⁵

V zvezi z navedeno problematiko je bil objavljen časopisni članek v Učiteljskem tovarišu,²⁶ kjer je bilo navedeno: "V Apačah imajo šolske sestre štirirazredno dekliško osnovno šolo s pravico javnosti. Šolski prostori so v samostanskem poslopju, samostan pa je podružnica nekega samostana šolskih sester na Zg. Štajerskem. Apaška občina nima lastnega šolskega poslopja za dekliško

šolo. Vsa dekliška vzgoja in pouk sta v rokah nemških šolskih sester, izmed katerihima le ena izpit iz slovenščine. To so nevzdržne razmere, ki jih šolski svet ne more več trpeti. Ker na zgradbo šolskega poslopja v doglednem času ni misliti, je potrebno dekliško šolo čim prej prenoviti. Višji šolski svet je sklenil, da naj predsedstvomemudoma stopi v stik s samostanskim predstojništvom, da se naj namestijo primerne učiteljice" (Slovenec, 30. 3. 1922, stran 2).

Predstojnica pri Sv. Petru sestra Melanija (ki je kasneje postala predstojnica) je tako prosila vrhovno predstojništvo za ustanovitev jugoslovanske province, ki jo je kmalu potrdil tudi Sveti sedež. Tudi noviciat je bil od takrat naprej v Apačah, in sicer od leta 1923 do 1929, ko so se sestre novinke²⁷ po končanem šolskem letu preselile v Slovensko Bistrico.

KULTURNI TER OSTALI DOGODKI MED OBEMA SVETOVNIMA VOJNAMA

Vžupnijski cerkvi v Apačah se je dne 31.8.1926 prvikrat obhajala lepa slovesnost, ko je pet kandidatk šolskih sester (od tega dve učiteljici) opravilo začasne obljube. Pred oltarjem je imel govor prelat in profesor dr. Matija Slavič. Nato so se vršile svete obljube v roke škofovega pooblaščenca, dekana J. Weixla iz Križevcev pri Ljutomeru, ki je opravil sveto mašo s slovenskimi pesmi. Navzočih je bilo 7 duhovnikov. Popoldne istega dne je prišlo novih 9 kandidatinj iz Sv. Petra pri Mariboru, da nastopijo enoletni noviciat.²⁸

Za vzdrževanje gospodinske šole v Apačah, ki jo je vodil tamkajšnji samostan, je oblastni odbor naklonil 1000 DIN podpore.²⁹ Prav tako pa časopisni članek navaja, da je samostan prej germaniziral dekleta. V drugem časopisnem članku je navedeno, da je bil izvršen neutemeljen napad na samostan v Apačah zaradi podpore v višini 1000 DIN. V tem članku je navedeno, da je prej kraj spadal pod Avstrijo in je bilo zato logično, da so

poučevale nemške sestre. Sedaj pa samostan deluje po slovenskih predpisih, zato denar ni prišel v napačne roke in ne bo služil germanizaciji deklet.³⁰

Žrebanje državne loterije v prid Slomškove sirotišnice se je preložilo na dan 24.8.1929 – šolske sestre v Apačah.³¹

Lepo božičnico so tukajšnje šolske sestre z učenkami dekliške šole priredile na praznik Brezmadežne v mesecu decembru 1933. Kulturni program je bil sicer preprost in skromen, vendar zelo posrečeno izbran. Bilo je vsega dovolj, malo za res, malo za smeh. Na sporedu so bile pevske in telovadne točke ter dve krajši igrici. V Apačah, kjer je bilo zaradi narodnostnih razmer vsako delo silno oteženo, so bili še take skromne prireditve res iz srca vsi veseli.³²

Dekliška šola je v oktobru leta 1940 priredila akademijo s pevskimi, telovadnimi in igralskimi točkami v prid revnim otrokom za božičnico. Nastopi otroškega vrtca, učenek dekliške šole in ostalih so bili posrečeni. Obisk pa ni bil nič kaj lep. Vsaj starši nastopajočih bi se morali zanimati, kaj zmorejo otroci, zaključuje avtor časopisnega članka.³³

V dekliški šoli je bila v letu 1941 proslava za materinski dan z ljubkimi nastopi vrtca in učenek dekliške šole.³⁴

OTROŠKI VRTEC SESTER V APAČAH

Dekliška zasebna šola, ki je vzgajaladekleta v strogo verskem in narodnem duhu, si je v letu 1939 zadala velik načrt. Kljub pomanjkanju osebja in sredstev je ustanovila vrtec za otroke, stare od 4 do 7 let. Vodstvo šolskih sester se je za podporo obrnilo na bana dr. Natlačena in jo tudi dobilo. Že prve dni po ustanovitvi vrtca, ki je pričel delovati 16. 8. 1939, je bilo veliko zanimanje staršev za vpis otrok. Vodstvo šolskih sester je nameravalo zgraditi poleg poslopja dekliške šole v Apačah še posebno poslopje za namene vrtca, kjer bi lahko sprejeli do 500 otrok.³⁵ Zaradi začetka druge svetovne vojne zgradba ni bila sezidana.

SKLEP

Sestre frančiškanke imajo veliko zaslug za vero, izobraževanje in vzgojo otrok na apaškem območju. Njihov prispevek h kulturni obogatitvi apaškega območja je velik. Svoje poslanstvo so v duhu krščanskih vrednot opravljale vse od leta 1879 do začetka druge svetovne vojne, in to v raznih oblikah dejavnosti. Velik poudarek se je tako namenil boljšemu izobraževanju žensk.

V začetku druge svetovne vojne so Nemci izgnali sestre s postojanke v Apačah. Vrnile so se maja 1945 in ponovno začele s šolo, vendar le do 31. 3. 1946.³⁶ Leta 1947 so se za vedno odselile iz Apač. Nekdanja zgradba dekliške šole v Apačah je danes prazna in propada. Zgradba nekdanjega vrtca v Apačah je namenjena občinskim stanovanjem in je v slabem stanju.

1. <http://www.skofija-novomesto.si/pastoralne-enote/redovi-v-skofiji/>; http://www.schulschwestern.at/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=614.
2. Spoznavamo korenine in širimo krila, Zbornik ob 210-letnici šolstva v Apačah, urednica Violeta Kardinar, Osnovna šola in vrtec Apače, 2014, stran 16.
3. Sestra Gabriela Ritter je bila posvečena leta 1876. Umrla je 20.5.1879 v starosti 24 let za tuberkulozo.
4. Petz Maria Andrea, Kongregation der Franziskanerinnen von der unbefleckten Empfängnis, BD 1, 1993, Graz, stran 297.
5. Sestra Mechthild Oberkofler kot predstojnica in učiteljica drugega razreda (43 let), sestra Juliana Gassel (30 let) kot ekonomka, sestra Filomena Taurer (21 let, delovala v Apačah 1879–1880 in 1910–1918) kot učiteljica prvega razreda in sestra Cäcilia Luegger (21 let). Sestra Katharina Luegger je spremljala sestre na poti.
6. Grazer Volksblatt, z dne 29.11.1879, stran 3.
7. Petz Maria Andrea, Kongregation der Franziskanerinnen von der unbefleckten Empfängnis, BD 1, 1993, Graz, stran 298–299.
8. Konec oktobra leta 1880 je imela poslovalnica kongregacije v Apačah naslednje sestre: Sestra Katharina Luegger (57 let) kot predstojnica, sestra Rosa von Lima Fritz (30 let, delovala v Apačah 1880–1893) kot učiteljica tretjega razreda, sestra Juliana Gassel kot ekonomka, sestra Filomena Taurer kot učiteljica prvega razreda in sestra Cäcilia Luegger. Od 15.11.1880 je bila dejavna tudi sestra Christina Mangerl (63 let) kot učiteljica predmeta o industriji.
9. Šolski list, 1929 (Slovenski šolski muzej, Ljubljana).
10. Spoznavamo korenine in širimo krila, Zbornik ob 210-letnici šolstva v Apačah, urednica Violeta Kardinar, Apače, 2014, stran 16.

11. Mihael J. Nerat, Popotnikov Koledar za slovenske učitelje 1897, Gorica, 1896, stran 56.
12. Šolski list, 1929 (Slovenski šolski muzej, Ljubljana).
13. Statistični pregled šolstva in prosvete v dravski banovini za šolsko leto 1936/37, Ljubljana, 1938, stran 12.
14. Statistični pregled šolstva in prosvete v dravski banovini za šolsko leto 1939/40, Ljubljana, 1941, stran 22.
15. V Apačah so delovale naslednje sestre: Gizela Pustl, Venceslava Geister, Lina Mlakar, Milada Oman, Eufrozina Frangež (delovala v Apačah 1921–1927), Romana Toplak (1923–1928), Bertila Sagadin (delovala v Apačah 1899–1908), Avgustina Pavel (1918–1919), Anzelma Železnik, Cecilija Paulič, Frančiška Potočnik, Ljgovorija Raduha, Celina Raduha, Gabrijela Pernat, Ivana Doma, Ida Kobale, Alojzija Varga, Malija Lovrenčič, Agatangela Matjašec, Ignacija Prša, Bernadeta Lazar, Rožvena Kelbič, Bazilija Litrop, Jerneja Kranjec, Jederta Jaklin, Filomena Klasinc, Sankcija Horvat, Katarina Gibičar, Vincencija Novak, Elizabeta Pančor, Rosa Erzožnik in druge. Tako v Amabilis Šolar, Marija Kadiš, Kronika Frančiščank brezmadežne, Slovenska Bistrica, Provincionalno vodstvo FBS, 1994, stran 139–140. Pred prvo svetovno vojno so poučevale še: Valentina Adamer je delovala v Apačah 1882–1884, Melanija Ploder 1891–1893, Borgija Fuchs 1893–1895, Gorarda Urscher 1897–1910, Germana Vescoli 1897–1899, Eoncina Stift 1900–1907, Elektra Strumbl 1910–1915, Metodija Pišek 1910–1918, Imakulata Walch 1911–1921, Hildegarda Gasteiger 1916–1921, Gizela Paul 1921–1923 in druge.
16. Grazer Volksblatt, 29.11.1879, stran 3.
17. Amabilis Šolar, Marija Kadiš, Kronika Frančiščank brezmadežne, Slovenska Bistrica, Provincionalno vodstvo FBS, 1994, stran 138–140.
18. Petz Maria Andrea, Kongregation der Franziskanerinnen von der unbefleckten Empfängnis, BD 1, 1993, Graz, stran 301.
19. Sestra Stephana Hötzel je bila rojena leta 1866 v Apačah, v red je stopila leta 1881 ter bila leta 1886 posvečena. Leta 1891 je umrla za pljučnico. Štiri sestre, ki so prišle v Črnce so bile: Sestra Romana Toplak (30 let) kot vodja vrtca, sestra Mansueta Maurer (37 let) in sestra Chrysostoma Plečko (35 let) za bolne ter sestra Hyazintha Posch (49 let) za kuhinjo.
20. Petz Maria Andrea, Kongregation der Franziskanerinnen von der unbefleckten Empfängnis, BD 1, 1993, Graz, stran 302–303.
21. Slovenski gospodar, 19. januar 1938, stran 9.
22. Podrobneje o njihovem delovanju; <http://fbs.rkc.si/>.
23. Dušan Ščap, Zgodovina vasi Črnci, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 95.
24. Nova doba, 14.4.1921, stran 2, Domovina, 15.4.1921, stran 3 in Jutro, 12.4.1921, stran 4.
25. Določena trenja glede jezika v šolah so bila že izražena konec 19. stoletja, npr. v članku: Slovenski otroci v nemških šolah v Radgoni in Apačah, objavljeno v Domovini, 5.10.1894, stran 3.
26. Učiteljski tovariš, 23.3.1922, stran 1.
27. Tu so delovale sestre: Kupertina Brežka, Filipina Šijanec, Rajmunda Neubauer, Pia Dichtl, Jakoba Falež, Benigna Zver, Kajetana Lebar, Sabina Sobočan in Janja Pukl. Tako v Amabilis Šolar, Marija Kadiš, Kronika Frančiščank brezmadežne, Slovenska Bistrica, Provincionalno vodstvo FBS, 1994, stran 140.
28. Slovenski gospodar, 23.9.1926, stran 4.
29. Jutro, 25.11.1927, stran 4. V časopisnem članku je navedeno: "... da je bil še nedavno samostan čisto nemški. Bilo bi koristno, če bi oblastni odbor javnosti sporočil, v koliko se je ta samostan, ki je poprej germaniziral naša dekleta, preobrazil in poslovenil, da dobi takšne krasne subvencije."
30. Slovenec, 30.11.1927, stran 4.
31. Slovenski gospodar, 29.5.1929, stran 9.
32. Slovenec, 13.12.1933, stran 3.
33. Slovenski gospodar, 30.10.1940, stran 10.
34. Slovenski gospodar, 24.7.1941, stran 11.
35. Slovenec, 21.10.1939, stran 6.
36. Šolske sestre v Apačah so leta 1945/46 prijavile vojno škodo iz druge svetovne vojne. Dokumentacija se hrani v PAM: SI-PAMO445/04187.